

Ճախսօսութեամբը արդարութեան դատը վատարկեցաւ, բայց զինքը ընտրողներուն դիմացը իր յարգը կորսնցուց, որոնք 1847ին զինքը նորէն նուիրակ չընտրեցին: Հինգ տարի վերջը Ատիմ պըրկ քաղաքը շատ ազնուականութեամբ իր առջի ըրած սխալը սրբագրեց, միաբան հաւանութեամբ մեր գերազանց քաղաքագէտը նորէն նուիրակ ընտրեց, և ընտրութեանը համար եղած սովորական ծախքերն ալ քաղաքը ինքը վըճարեց: Սակայն ալ Սաքաօլէին անկարելի էր Այորհրդարանին վիճաբանութեանցը մասնակից ըլլալ իր նեղացուցիչ հիւանդութեանը պատճառաւ: անոր համար Լնգզիոյ թագուհին ուղեց զինքը արժանապէս վարձատրել ու ասկէց երկու տարի առաջ Լնգզիոյ տեղակալ անուանեց:

Շատ ատենէ ի վեր Այորտ Սաքաօլէ միտքը դրած էր Լնգզիոյ պատմութիւն մը գրելու 1688ին Յեղափոխութենէն սկսելով: Ինչպէս որ վերը ըսինք 1847ին նուիրակ չընտրուելով, հանգիստ ատեն ունեցաւ աս գործքիս պարսպելու: առջի երկու հատորը 1848ին հրատարակեց ու 1855ին ուրիշ երկու հատոր ալ: հինգերորդն ալ ծանուցուած էր, երբ մահը եկաւ յանկարծ անուանի պատմագրին գրիչը փըշրեց: Լնգզիոյ մէջ դեռ ամէն մարդ կը յիշէ աս գրքին փրկաւէտ ազդեցութիւնը՝ երբ առջի անգամ 1848ին Վաղզիոյ Յեղափոխութեան միջոց դուրս ելաւ: ան ատեն Լնգզիոյ մէջ ալ ոգիները կ'եփէին, բայց տեսնալով աս գրքիս մէջ, որ անգղիական աղատութիւնը ինչպիսի հաստատուն խարսխի վրայ հիմնած է, ոգիներու մեծ հանդարտութիւն եղաւ: Սակայն ըստ մատենագրական տեսութեան նոյն ատեն շատ պարսաւ ու շատ ալ գովեստ տուողներ եղան աս գործքիս: Բանց երկայն բարակ բիւրաւոր դատաստաններու անել լաբիւրինթոսին մէջ մտնելու, անաչառ քննադատից կարծիքը հոս կը բերենք, որոնք կ'ուզէին աս պատմութեանս մէջ ուղղափառաց համար աւել-

լի անկողմնասիրութիւն տեսնել, ինչպէս որ Այորտ Սաքաօլէն ինքը ազնուական կերպով նոյն անկողմնասիրութիւնը ցըցուցած էր Այորհրդարանին մէջ, նուազ ատելութիւն իր քաղաքական հակառակորդացը դէմ, քիչ նախանձայուղութիւն իր կողմին համար, պակաս երևակայական նկարագիրներ պատմական տնձանց ու աւելի ճշմարիտ պատմական ոճ: Լսու ամենայնիւ աս գործքը միշտ պիտի մնայ իբրեւ զարմանալի ծնունդ զարմանալի հանճարի մը, որուն բեղմնաւորութիւնը գիտութեանը կը հաւասարէր, որուն ոճը՝ պայծառ ու որոշ մտածութիւն մը լուսոյ ճառագայթի պէս հրաշալի կերպով կ'անդրադարձընէր: Արեւի է որ մէկը Այորտ Սաքաօլէին կարծիքէն չըլլայ, բայց անկարելի է որ իրեն մտածածը իրմէ աղէկ բացատրէ: Սեծ արուեստագիտի սկսած արձանն է, որուն դժբաղդաբար թոյլ չտրուեցաւ իր մտաց ծնունդը ամբողջապէս գործադրել: յետինք աս պատմութեան հատուածը պիտի պահեն, ինչպէս զգուշութեամբ կը պահենք նախնեաց քանդակներուն անգին բեկորները:

Լնգզիոյն ալ Այորտ Սաքաօլէին աշիւնը նոյն սիրով ու նոյն մեծարանօք պիտի պահէ իր մեծ մարդկանց Սրբաբանին մէջ Ուէսդմիսդրի Լքբայաւանը՝ Սդէֆէնսընի՝ քով Եւրոնին մահարձանէն ոչ շատ հեռու:

Առանց ուղեւոր ուղիղի քան սորվեցրնել:

Վան քաղքին դրան մօտերը, դէպ ի Սիւլհուզ տանող ճամբուն վրայ պղտի տուն մը կայ, որուն գետնայարկը կարծես թէ վարձուորի մը բնակարան է, իսկ վերնայարկը քաղաքացի ընտանեաց մը բնակութեան շնորհք ունի: Վետնայարկ ըսածնիս ուրիշ բան չէ եթէ

1 Լնգզիացի երեւելի ճարտարապետ ու մեքենագէտ: Ծն. 1781. Մ. 1848:

քաղաքում թիւներէ շատ չեմ հասկընար :

Վեռահասակ օրիորդը որ Ստեփանոսին քով կեցած , ձին արձրկելու համար իրեն կ'օգնէր , մէկէն վազեց ու առջևնէն անցնելով ճաշատունը մտաւ :

Շուտով մը սեղանատախտակը մէջ տեղ քաշեց և ամէն բան անանկ արագութեամբ մը պատրաստեց՝ որով կ'իմացընէր թէ տունը իրեն անծանօթ չէ : Վանի մը վայրկենի մէջ սեղանը պատրաստուեցաւ : Իսկ Ստեփանոս , մէկէն կառքն ու ձին իրենց կայանը տեղաւորեց ու հօրը քով եկաւ նստաւ , որ իր պատրաստակաճութիւնը տեսնելով սկսաւ զինքը գովել հեաը կատակ ընելով :

Արջը ծրարները բանալով , որ տեսնեն հարսնացուին համար գնուած բաները , ներկային համար կարգադրութիւններ ու ապագային համար այլ և այլ որոշմունքներ ըրին , և երբոր սեղանը լմնցաւ , Վերու ու Սորէն խաթունը անկիւն մը քաշուած սկսան ապագայ ընելիքներնուն վրայ խօսիլ :

Յակովբ սահմանեց իր որդւոյն թողլու անտառահատութենէ ու երկիրնէրէն եկած շահէն զատ , նաև բոլոր առնելիք պարտքերը : Իսկ Սորէն խաթունը որոշեց տուն մը տալ հանգերձ կահ-կարասիքով , և քսան հազար ֆրանգ որ հարսանեաց օրը պիտի վճարէր : Պարոն Վերու ամենեւին չէր յուսար որ այսչափ բան կարենայ տալ , և որուն վրայ ունեցած մեծ զարմանքը յայտնեց Սորէն խաթունին , ու խօսքը առաջ տանելով ,

— Հրամանքդ ալ գիտես , ըսաւ , որ զիրենք լաւ վիճակի մէջ տեսնելիս ինծի մեծ ուրախութիւն է . նոր գերդաստանի մը ապագան թշուառութեւ վտանգի մէջ դնելը , բնութեան կարգին դէմ բան է : Բայց աս ալ պէտք չէ մոռնալ որ որչափ ալ պէտք է որ իրենց ապագայ վիճակը ապահովընենք , բայց և ոչ ալ անանկ մը ընելու է որ իրենց երջանկութիւնը ծերութիւններնուս ատեն մեր թշուառութեանը պատճառ ըլլայ : Ես սողուս

օժիտ տալու ժամանակս մտածեցի որ ինծի համար այնչափ բան պահեմ որ կարենամ հանգիստ ապրիլ . և չեմ ուզեր որ դու ալ աղջկանս օժիտ տամ ըսելով , զհրամանքդ վերջը կարօտութեան մէջ ձգես :

— Վենեկին մի վախնար , ըսաւ ժրպտելով Սորէն խաթունը , լաւագոյն մասը ինծի պահեցի : Բայց ի ուրիշ քսան հազար ֆրանգէ մը , առուտուրէն եկած վաստակն ալ իմ ձեռքս է , որ շատ աւելի շահ կը բերէ :

— Հո , հո , պողաց Յակովբ զարմացմամբ . չէի կարծէր որ տղաս ասանկ հարուստ օժիտով մը կարգեմ : Բայց գիտես , Սորէն խաթուն , որ աս բանս մեր շահուն փասակար է :

— () գտակար ըսէ մանաւանդ , կըրկնեց պառաւը :

Յակովբ ուզեց խօսքը կտրել . բայց անիկայ աւելի ձայնը բարձրացընելով , Ս , աս բանս չես կրնար ժխտել , ըսաւ . միթէ երկաթի ու փայտի վաճառականութեամբ չէ որ այսչափ բան վաստրկեցայ . և այս վաճառականութեան յաջողելուն ոչ ապաքէն քու մեզի շինած տունդ պատճառ եղաւ :

— Տուն չինելը՝ իբրեւ գործավար՝ մեր արուեստն է , ըսաւ Յակովբ :

— Բայց ձեր արուեստն է նաև , կրկնեց խաթունը , որ որոշուած օրը ստակը պահանջէք . և երբոր էրիկս մեռաւ , առանց իր պարտքերը հատուցանելու , հրամանքդ կարող էիր զիս տնէն վաճառել ու հրամանքիդ սեպհականել :

— Այսմբ ունէի այնպէս ընելու , ըսաւ Յակովբ անտարբեր կերպով մը :

— Բայց հրամանքիդ գթութիւնը արգիլեց զքեզ որ զայն ի գործ չդնես , կրկնեց Սորէն խաթունը :

Վերու , որ տհաճ կ'երևար , փուճ տեղը ջանաց խօսակցութիւնը կտրել . պառաւը միշտ կ'ուզէր հաստատել որ չէր մոռցած իր բարեգործութիւնը , և միակերպ իր ըրած վեհանքն գործողութիւնը առաջ կը բերէր , ըսելով որ եթէ ինքը չհաւանէր պարտքին վճար-

մանր ուշանալուն, որով իր առնելիքը վտանգի մէջ թողուց, ինքը այս օրուան օրս բան մ'ալ ձեռքը չէր ունենար ու թշուառութեան մէջ կը մահէր. որով քու գթութիւնդ պատճառ եղաւ կ'ըսէր որ հիմա ես ասանկ երջանիկ վիճակ մը ունեցայ, և կըրցայ այս երկու երիտասարդաց բարօրութիւնը հայթայթել:

Ստեփանոսն ու Ղուիզան լսելով իրենց ուժով ուժով խօսելուն ձայնը, որ երթալով կը բարձրանար, իրենք ալ մասնակից եղան այն երախտագիտութենէ առաջ եկած խօսակցութեանց. բայց Ռեբուին այլայլութիւնը աւելի սաստկանալով, սաստիկ կերպով պատուիրեց որ լռեն ու ան բանին վրայ չխօսին:

— Ի՛նչ չկայ, մի'նեղանար, հայրիկ, ըսաւ Ղուիզան, ձեռքերը ուսին վրայ դնելով. ալ ասկէ վերջը քեզի չնորհակալ չենք ըլլար, չենք յայտներ երախտագիտութիւննիս, և չենք հաւտար որ դուն լաւ սիրտ ունիս:

— Իրաւունք ալ ունիք, պողաց Յակովբ. ձանձրացայ գովեստ լսելէն անանկ լաւութեան մը համար ուսկից զուրկ եմբնաւ:

— Ի՛նչպէս:

— Ա՛սան զի ես այդ բանը ներքին ազդեցութենէ շարժեալ չըրի, հապաղիտաւածով մը եղաւ... և ահաւասիկ ասոր համար Ղորէն խաթունին գովաւսանքներն ու ձեր մեծարանքը ինծի դէշ կու գան... Պէտք է ուրեմն որ վերջապէս ճշմարտութիւնը իմանաք և իմ վրաս ունեցած համարմունքնիդ ալ չսփաւորուի, որով և երիտասարդաց խրատ մը ըլլայ:

Երկու նշանուածները զարմացմամբ իրարու երես նայելով, գացին իր երկու կողմը նստան, մինչդեռ ինքը ծխանելին վառելու հետ էր. իսկ Ղորէն խաթունը Յակոբին ըսածին չհաւատալով, անանկ կերպով մը երեսը նայեցաւ որ կարծես թէ կ'ուզէր բան մը ըսել: Իսկ Յակոբ քիչ մը ատեն մտայոյզ կենալէն ետեւ, վերջապէս ասանկ ըսաւ.

— Ինչպէս որ ըսիր, Ղորէն խաթուն, այն միջոցին որ նստակերտ տանը չէնք լմնեցած, փայտակերտ կազմածքները դուրս կը հանէինք, մէյ մ'ալ էրկանդ մահը վրայ հասաւ, որ իր բանէրը անանկ խառնափնդոր վիճակի մէջ ձգեր էր, որ եթէ հարկ ըլլար տանը համար եղած ծախքը մէկէն պահանջել, տարակոյս չկայ որ երկանէդ մնացած ժառանգութենէն բան մը ձեռքդ չմնալով, միտրի վրայ պիտի նստէիր: Իմ հոգս չէր, որովհետեւ առնելիքիս տեղ չէնք կեցեր էր. բայց պէտք էր նախ արդարութեամբ իմ իրաւունքս ցուցնէի ու այնպէս բանին ձեռք զարնէի, թէպէտ և գիտէի որ ձեր թշուառութեանը պատճառ պիտի ըլլար: Հրամանդ իմ իրաւունքս չժխտեցիր, և իմացուցիր ինծի թէ ինչ կերպով կրնայիր բոլոր պարտքդ վճարել. բայց ասոր համար հարկ էր տունը քու ձեռքդ թողուլ, ուր վաճառքներդ կային. քու վաստակելուդ սպասել ո՞ր գիտէ որչափ ատեն, որով առնելիքս վտանգի մէջ կ'իյնար, գիտնալով որ առուտուրի մէջ մարդ միայն իր ձեռքի ունեցածին վրայ կրնայ վստահ ըլլալ: Ես պէտքով առանց առնելիքս ապահովեցնելու ինքզինքս վտանգի մէջ դրած կ'ըլլայի: Դուն պըղտի աղջիկդ ցուցնելով, որ օրօրոցին մէջ կը քնանար, և աչքերդ արցունքով լեցուած աղաչեցիր որ զինքը մոռալու վիճակի չձգեմ. բայց ես առանց նայելու ելայ գացի, միտքս հաստատ դնելով որ առնելիքս ապահովեցնեմ: Եւ թէ որ ասոր համար դուն ու աղջիկդ երեսի վրայ ալ մնալու ըլլային, յանցանքը իմն չէր, հապա պարագայներուն որ այնպէս կը պահանջէին. համառօտ ըսեմ, ունեցած իրաւունքս ի գործ պիտի դնէի. և աս բառս իբրեւ առակաւոր խօսք մը դարձուցած, իրաւունքս է, իրաւունքս է ըսելով ելեր կ'երթայի. և երբոր կը մտածէի որ աս ըրածս արդեօք արդարութիւն է, ինքզինքս կը հանդարտէի, առանց մտածելու թէ ասով ուրիշի թշուառութեան պատճառ պիտի ըլլամ:

Պարծեալ թէ որ դուն, խաթուն, աղջիկ մը ունէիր կերակրելու համար, ես ալ տղաս պիտի հոգայի, որն որ վեց շաբթի 'ի վեր մահուան դուռը հասած հիւանդ պառկեր էր, որով բոլոր խելքս միտքս իրեն վրան էր: Հիմա խիստ աղէկ վրայ դրած է, բայց նոյն միջոցին խորխորկած հիւղի մը նման ամէն քամիէ կը դողար: Մէն զինքը տեսնողը կ'ըսէր. « Խեղճ տղայ », և իմ սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլար: Հիւանդութեան միջոց զինքը նայող բժիշկը իմացաւ որ կուրծքի տկարութիւն էր ունեցածը, և յանձնեց որ ցրտէն ու խոնաւութենէ զգուշացնենմ, ծանուցանելով որ եթէ մէյմըն ալ հիւանդութիւնը կրկնելու ըլլայ, անտարակոյս զինքը կը տանի: Նոր համար, վանդակի մէջ դրած թուշունի մը պէս զինքը կը հոգայի, միշտ ինծի հետ տնէն դուրս կը հանէի, ան ալ որոշեալ միջոցներ, ու ամենաթեթեւ զովութենէ, քամիէ ու արեւէ զինքը զգուշացնելով:

Ինչպէս որ ըսի, միտքս հաստատ դրած էի որ քեզմէ առնելիքիս տեղ տունդ առնեմ, ու մօրհայրս փաստաբանին տանելու համար դէպ 'ի Սիւհուզ ճամբայ պիտի ելլէի. մէյ մ'ալ տղաս վազեց աղաչելով որ զինքն ալ հետս տանիմ: Երկինքը և ոչ ամպ մը կար, բոլոր թուշունիները մացառներուն մէջ կ'երգէին, և ինծի ծանրաչափի տեղ ծառայող վեղարաւորը կնքուղը վար առեր էր. որով ամենսին չէի տարակուսեր որ աղուոր օդ մը պիտի ունենանք: Ուստի դրի համէտը իշուն վրայ, և տղաս ալ վրան նստեցուցի, որ խիստ առողջ ու կայտառ էր ան միջոցին:

Ինչուանքաղաք ամէն բան լաւ գնաց. փաստաբանը առաւ թղթերս, խոստանալով որ մէկէն ետեւէ կ'ըլլայ ձեր ձեռքէն տունը առնել տալ ու վեց ամիսը չանցած ինծի անցընել: Ես խոստմանը վրայ սաստիկ ուրախացած, դուրս ելայ ու աղուս հետ մէկտեղ իշուն վրայ հեծած նորէն ճամբայ ինկայ:

Փաստաբանին քով եղած ժամանակնիս օդը սկսեր էր աւրուիլ, քամին ճամ-

բուն վրայի փոշին վեր վար կը ցրուէր, և ահագին ամպեր լեռներէն գալով կը դիզուէին: Քիչ մը ատեն կեցայ մտածեցի որ արդեօք քաղաք դառնամ տղուն համար, բայց անիկայ արդէն յոգնած ու ձանձրացած ըլլալով կ'ուզէր տուն դառնալ: Ես ալ մտածելով որ փութորիկը սկսելէն առաջ կրնանք տուն հասնիլ, աւելի ընթացքս երազեցի:

Վաթաղաբար՝ էջը միակերպ ընթացք մը առած, աւելի չէր ուզէր առաջ երթալ: Որչափ որ անունը տալով կը կանչէի ու կը մտրակէի, ինքն ալ այնչափ անզգայ եղեր էր: Ստեփանոս զինքը խրախուսելու համար կարկանդակ մը տուաւ, զորն որ զգուշութեամբ ինչուան վերջի փշուրը կերաւ, բայց նոյնպէս իր առջի ընթացքը չիփոխեց: Վարկութիւնս շարժեց կենդանոյն յամառութիւնը, մանաւանդ որ ամպերը վրանիս կը պատէին, թեթեւ ցուրտ անձրեւ մըն ալ սկսաւ գալ, որ քամին սաստկանալով միակերպ երեսնիս կը զարնէր: Ենչափ առաջ գացեր էինք, որ ետ դառնալը անկարելի էր. վերջն ալ ամպերուն մէջ տեղ տեղ լուսաւոր տեղեր տեսնալով, կը յուսայի որ բոլորովին օդը հանդարտի:

Իսկ Ստեփանոս ցրտէն նեղուած սկսաւ դողդղալ. անձրեւը կամաց կամաց զգեստներուն մէջ կը թափանցէր. մէյ մըն ալ յանկարծ հազը բռնեց, նոյն հազը որուն համար բժիշկը կը վախնար, և որ տասնհինգ օր սիրտս կտոր կտոր ըրեր էր: Յուսահատած մացառուտէն ճիւղ մը կտրեցի ու անով սկսայ կատաղաբար իշուն զարնել. ասով կարծես թէ աւելի կատղելով սկսաւ ետ ետ երթալ. և երբոր նորէն զարկի, գետին պառկեցաւ:

Նոյն միջոցին ամպերն ալ աւելի թանձրանալով, անձրեւը սկսաւ հեղեղաբար տեղալ: Տղաս ցրտէն սահմուկած՝ չէր կրնար խօսիլ, ակռայները իրարու կը զարնէր, հազն ալ աւելի սաստկանալով, ողորմագին ձայնով կը հեծեծէր: Խելքս գլխէս թռաւ ու ինչ ընելիքս չէի գիտէր. առի տղաս գիրկս և առանց

նայելու՝ սկսայ անձրեւին տակ վազելով երթալ։ Ինչ միջոցին որ ապաստանաւրան մը կը փնտռէի, առանց գիտնալու թէ ուր կ'երթամ, մէյմ' ալ ձիու և պռաւու ձայն մը ականջս հասնելով ետիս դարձայ, և տեսայ որ կառք մը կեցեր է։

Շերմակ մազերով պարոն մը կառքին դռնէն դուրս երկրննալով,

“ — Ինչ պատահեցաւ, ուր կը տանիս այդ տղան, հարցուց։

“ — Սօսիկ տուն մը կը բնտռեմ, ըսի, որ դարման ընեմ։

“ — Ուրեմն վիրաւորուած է։

“ — Եւ, բայց ցուրտն ու անձրեւը վրան անանկ հիւանդութիւն մը բերին որ ինչուան կրնայ մեռնիլ։

“ — Սէյմը տեսնամ, ըսաւ օտարաւանը աշխոյժ կերպով մը. ես բժիշկ եմ. հոս բեր տղան ”։

Իացաւ կառքին դուռը և առաւ ծընկին վրայ Ստեփանոսը որ բոլորովին ջուր կտրեր էր։ Երբոր դէմքը տեսաւ ու ցաւազին հազալը լսեց, չկրցաւ այլ այլութիւնը բռնել։

“ — Ը ուտ, շուտ, ըսաւ քովի նրստող խաթուններուն, սա թըջած ըզգեստները վրայէն հանեցէք, ու ձեր վերարկունները տուէք որ վրան պլէնք ”։ Տղուն հեւքը քիչ մը հանդարտեցաւ, ու շնչառութիւնը սկսաւ տեղը գալ։

“ Պէտք է, ըսաւ, զինքը դրսէն ամենայն զերպանէդ սրուակը հանէ ու ինծի տուր։

Իս ըսելով, սկսաւ մարմինը սրուակին մէջի եղած հեղանիւթովը շփել։ Երբոր տղուն վրայ կէս մը ջերմութիւն եկաւ, լաւ մը զինքը պատելէն ետքը, Բլփրետին նշան ըրաւ որ կառքէն վար իջնէ, և տղան քովը բարձին վրայ պառկեցուց։ Վերջը ինծի դարձաւ հարցուց թէ արդեօք տնէն շատ հեռու եմք, և պատասխանիս համեմատ ըսաւ կառավարին որ կամաց կամաց ընթացքը շարունակէ։

Ես կառքին քովէն երթալով իրեն շնորհակալ կ'ըլլայի, և էշը բոլորովին մոռցեր էի. մէյմ' ալ տեսնամ որ կառքէն ելող պատանին առաւ էշը բերաւ։ Ես պէտքով ինչուան Դան գացինք։ Ինձրեւ անընդհատ հեղեղի պէս կու գար, բայց իմ ամենեւին հոգս չէր. աչքս կառքին մէջ պառկած տղուս վրայէն չէր զատուէր։ Երբ կէս մը վրան ծռած միշտ ուշադրութեամբ կը դիտէր, ամենաթեթեւ շարժումներն ալ աչքէ չփախցընելով։ Վերջապէս ինծի նշան ըրաւ որ ամէն բան լաւ կ'երթայ։

Ը ունչը ազատ համարձակ սկսաւ առնել և երեսին վրայ քրտինքի կաթիլներ կը տեսնուէին։ Երբոր տուն հասանք, օտարականը տղան մասնաւոր տաքցուցած անկողնի մը վրայ պառկեցուց, որ քանի մը վայրկէնէ ետեւ սկսաւ քուն ըլլալ։

Երբոր կը մտածէի որ ինչ կերպով շնորհակալ ըլլամ, մէկէն խօսքս կտրեց, ըսելով։

“ — Հիմա ատոնք մէկդի թող, ու գնա զգեստներդ փոխէ, և թէ որ կարելի է, տղուս ալ զգեստ մը տայիր որ փոխուի. ահա կու գայ ”։

Ես միջոցին պատանին, տղուս թըջած զգեստին կապոցը թւին տակը զարկած ներս մտաւ։ Ինչ ատեն միտքս եկաւ որ ճամբան հետս մէկտեղ էր, ուրուն այլայլութեանս միջոց՝ ամենեւին ուշադրութիւն չէի ըրած։

“ — Տէր Բստուած, ըսի, հապաթէ որ յանկարծ պարոնը հիւանդանալու ըլլայ։

“ — Ինչո՞ւ համար, կրկնեց բժիշկը. կտրի՞ք երիտասարդ է. չոր զգեստներ հագնելով ու քիչ մը կրակի մօտենալով ամէն բան կ'անցնի կ'երթայ։

“ — Իայց ինչո՞ւ անձրեւին տակ կեցաւ։

“ — Հապա տղադ ուր կենար, կըրկնեց ծերը ժպտելով. և կ'ուզէիր որ առողջ մարդը ներսը նստի, ու հիւանդ տղադ դուրսը կենայ։

“ — Կառքը ձերն էր, վրայ բերի այլայլած կերպով մը, և թէ որ քու տղուդ աւելի խնամք տանելու ալ ըլլայիր, ո՞վ բան կրնար ըսել. վասն զի իրաւունք էր ”։

Բախչիլը երեսս նայեցաւ, և ձեռքս բռնելով,

— «Այդպէս մի կարծեր, պարոն ըսաւ, ընտանի ծանրութեամբ մը. ապահով եղիր թէ ուր որ գթութիւն չկայ, հոն բնաւ իրաւունք ալ չկրնար ըլլալ» :

Եթողուց ինծի որ պատասխան տամ, և խրկեց որ երթամ զգեստներս փոխեմ: Օրինքը ընտանիքովը հանդերձ դեռ մէկ ժամի մը չափ բռնեցի, ստիպելով որ քիչ մը բերաննին անուշքընեն. ետքը ելաւ գնաց, ամենայն կերպով ապահովեցնելով զիս տղուս վիճակին վերայ:

Եւ իրաւցընէ դեռ հանդարտիկ քուն կ'ըլլար, և յայտնի կ'երևար որ ատենին եղած խնամքները վտանգին առջևը առեր էին, և յոյս կար առանց փորձանքի մը խալըսելու:

Հարկաւ փորձած պիտի ըլլանք որ մեծ վախէ մը ետեւ յաջորդած մեծ ուրախութիւնը թնչ աստիճանի ազդեցութիւն կ'ընէ. բնականապէս մարդուս սիրտը կը շարժէ ու մտածել կուտայ, և կարծես թէ կը ստիպուի զգացած ուրախութեանը համեմատ աւելի ազդեցութիւն մը ցուցընել: Ուստի երբ բողբովին ինքիրմէս դուրս ելած՝ տղուս անկողնոյն քով, կը մտածէի այն բարերար ընտանեաց ու այն գեղեցիկ առածին վրայ թէ, որ Գրեգորիոս չէայ, Կոնստանտինոպոլս ալ չէայ, յանկարծ մէյմ'ալ բան մը միտքս ինկաւ. և ահա միտքս եկար դուն ու քու պզտիկ աղջիկդ, ու սկսայ ըսել ինքիրենս. թէ ահա իրենք ալ կարօտ են օգնութեան, ու ես փոխանակ օգնելու, իմ իրաւունքիս վրայ յամառեալ կեցեր եմ, որ ըստ ինքեան նոյնպէս կրնար մտածել այն տարականն ալ, բայց չըրաւ: Դէպքին նմանութիւնը սիրտս շարժեց:

Ինչանկ սիրտս տակնուվրայ եղեր էր, որ տեսակ տեսակ մտածութիւններով սկսայ տանջուիլ. և ինծի այնպէս մը կու գար որ եթէ ես այն կնկան վրայ չգթամ, Եստուած ալ իմ տղուս չողորմիր և զինքը չառողջացընէր: Ես մտա-

ծութիւնը ան աստիճանի վրաս տեղիք ըրաւ, որ առանց անձրեւին նայելու, վազեցի ախոռը, հեծայ ձիուն վրայ, և գացի Սիւհուզ փաստաբանին տունը, այն միջոցին որ ինքը պառկելու կը պատրաստուէր: Երբոր ըսի թէ եկեր եմ թղթերը ետ առնելու, զիս խենթ կարծեց. բայց ես առանց նայելու երբոր թղթերը առի, գոհ եղայ, ու սիրտս հանդարտեցաւ: Հեծայ նորէն ձիուն վրայ, և շուտով քաղցընելով դարձայ Դան եկայ, և տեսայ որ Ստեփանը հրեշտակի մը պէս կը քնանար:

Սնացածը արդէն ձեզի ծանօթ է: Դուն փոխանակ մէկ անգամով պարտքդ հատուցանելու, տասը տարուան մէջ վճարեցիր, առուտուրդ ալ յաջող դնաց ու աղջիկդ մեծցաւ, անանկ որ հին դատաստաննիս հիմա խնամութիւն պիտի փոխուի: Հիմա յուսամ որ իմացաք թէ ինչո՞ւ համար ամէն անգամ որ ձեզի ըրած շնորհքս կը յիշէիք, դպրոցի աշկերտի մը պէս կը կարմրնայի. ով որ առանց արժանեաց մէկը կը գովէ, այն դովեստը խօսողին քովը կը մնայ: Եհաւասիկ ձեզի ճշմարիտը խոստովանեցայ, և ալ ամբնջալու բան չեմ ունենար. որովհետեւ, ինչպէս գիտէք, այդ բարեգործութիւնը ընողը ես չեմ, հապա այն ազնիւ մարդը զոր անկէ վերջը մէյմ'ալ չտեսայ. ինքը ինծի սորվեցուց թէ ո՞րն է բուն ճշմարիտ իրաւունքը, որով և ինծի վարժապետ եղաւ առանց գիտնալու:

ՍՈՒՎԵՍԻՐ

Գումոյ քաղաքն ու իր լիձը:

Համանուն գաւառին գլխաւոր քաղաքն է Գումոյ, զուարճալի հովտի մը մէջ, նոյնանուն լճին հարաւային արեւմտեան ծայրը կառուցուած, որ Սիւլանու հիւսիսային կողմը կ'իյնայ: Բոլոր քաղաքը պարսպապատ է և ամուր, տները վայելուչ, փողոցները լայն ու մաքրաշէն: 12 ժողովրդապետական ե-